

A középiskolai tanárképzés története a Kolozsvárról Szegedre elköltözött egyetemen (1919-1922)

Előzmények

Az 1892-es esztendő rendkívül jelentős a magyar felsőoktatás történetében. Ekkor iratkozhattak be első ízben hallgatók az ország második univerzitására, a Kolozsvári Tudományegyetemre. Az oktatás négy karon vette kezdetét. (1. Jog- és államtudomány, 2. Orvostudomány, 3. Bölcsészettudomány és történelemtudomány, 4. Matematika és természettudomány.) az intézmény 1881-ben Ferencz József nevét vehette föl.

Az egyetemet alapító törvénycikk a bölcsészkarhoz kapcsolódó középiskolai tanárképző intézet létrehozását is elrendelte. A minta a pesti intézet volt, ennek szabályzatát tekintették példának Kolozsvárt is.

Hazánkban a múlt század közepétől a középiskolai tanárok képzését három intézménytípus segítette: 1. A pesti egyetemen.

Szemináriumok létesültek, ahol a szaktudományos „búvárlat” mellett a tanárképzés szempontjait is érvényesíteni kívánták. 2. Ezt a célt szolgálta a bölcsészkar mellett működő, de attól elvileg független tanárképző intézet is. A tudományos kutatás mellett itt szakmódszertani kérdések tárgyalása, pedagógiai „ügyességek” elsajátítása volt a feladat. 3. Végül a gyakorlati képzést segítette a budapesti gyakorlógimnázium, mely Kálmán Mór nevével forrott össze, az ő elképzeléseit testesíthette meg. A négy egyetemi esztendő után itt töltötték gyakorlóévüket a leendő tanárok.

A kolozsvári tanárképzőben egy esztendeig előkészítő tanfolyamot indítottak, majd az 1873/74-es tanévben megkezdődött a rendszeres oktatás. Az első esztendők nem voltak zökkenőmentesek. Küzdeni kellett a fennmaradásért, az elismerésért. A helyzetet megnehezítette az a tény, hogy abban az időben *nem volt kötelező* a leendő középiskolai tanárok számára a tanárképző intézeti tagság. Az 1893. Évi XXX. t. c. ugyanis a „felsőbb iskolai tanfolyam” (egyetem vagy műegyetem) elvégzésén túl csak azt írta elő, hogy a jelölt rendelkezék legalább egyéves „nevelői vagy tanítói” gyakorlattal.¹ Kialakult az a nézet, hogy az ország területén elég egy (a pesti) tanárképző intézet, következésképpen a kolozsvári felesleges, tehát meg kell szüntetni. Végül – egy miniszteri vizsgálóbizottság tényfeltáró jelentése nyomán – konszolidálódott a helyzet. Az intézet munkájának elismerése sem váratott sokáig magára. Nem is alaptalanul: egymás után bocsátotta ki a szakmájukat magas színvonalon művelni képes tanárokat.²

A Kolozsvári Tudományegyetem és a vele párhuzamosan működő *tanárképző* fejlődése töretlen volt egészen az első világháború kitöréséig. A háborús évek okozta visszaesés (a források 3661 hadbavonult diákot tartanak számon), az 1918/19-es tanévre 2570 hallgató iratkozott be az egyetemre, de ebből csak 56 tanárképzős maradt. A munkát a megváltozott politikai körülmények jelentős mértékben hátráltatták. A román csapatok 1918. december 24-én bevonultak Kolozsvárra. Az egyetemi tanárok a

¹ Lásd: Dokumentumon a magyar nevelés történetéből 1849-1919. Szerkesztette: Kóte Sándor és Ravasz János. Tk. Bp. 1979. 109.p.

² V.ö. Erdély magyar egyeteme. Athenaeum, Bp. 159-160.p.

megszállást ideiglenesnek tekintették, és megtagadták a román állampolgársághoz szükséges eskü letételét.³ Az oktatást 1919. május 12-én karhatalom alkalmazásával végleg megszüntették a magyar egyetemen és a tanárképző intézetben.

Schneller István felfogása a tanárképzésről

Ahhoz, hogy kellőképpen felbecsülhessük a veszteséget, egy kitérőt kell tennünk. Vegyük számba azokat az eredményeket, melyeket a Kolozsvárt folyó középiskolai tanárképzés az 1918/19. tanévig felmutatott!

A középiskolai tanárképző élén 1906-tól az egyetem pedagógiai professzora, dr. Schneller István állott. Ő már a neveléstudományi tanszékére történő kinevezésétől – 1895-től kezdve – szívügyének tekintette a színvonalas pedagógusképzést. Felfogása azonban némiképp eltért az abban a korban elterjedt nézetektől.

Kolozsvári professzorságának első éveiben Schneller úgy vélte, hogy nincsen szükség a bölcsészkar mellett működő tanárképző intézetre. Szerepét egyrészt az egyetemi szakszemináriumoknak kell átvenniük – itt történjék az elméleti képzés -, másrészt az ún. „gyakorlati tanárképző intézetnek”, amely a gyakorlati képzés színtere lehetne.

Ez utóbbit nevezték akkoriban „szeminárgimnázium”-nak, s elterjesztését Schneller németországi tapasztalatai alapján nálunk is szorgalmazta. Voltaképpen egy mintaszerű középiskoláról volt szó, ahol a gyakorlóéves jelöltek „kiváló igazgatók és kiváló szaktanárok” segítik felkészülésükben.

Nem azonos tehát ez az intézménytípus a – Pesten már Kármán Mór intenciói alapján működő – gyakorló középiskolával, hiszen itt nem válogatott, kiemelkedő képességű tanulókkal foglalkoznának a jelöltek. Olyan középiskolában gyakoroljanak a jelöltek – hangzik Schneller véleménye -, amelyhez hasonlóan munkájukat majdan elkezdik. Másrészt viszont az akkoriban általánosan elterjedt ún. „próbaév” gyakorlatát is kritika tárgyává teszi a pedagógia professzora – ezt ugyanis a jelöltek bármely középiskolán eltölthették.⁴

Az elméleti tanárképzés Schneller szerint mindenképpen az egyetem feladat. Az előadások és a szemináriumok a tudósképzés eszközei, de ez a „tudós” ugyanakkor Schneller tanáreszményének is leglényegesebb vonása. Tudós tanárookra, vagy ahogyan a szaktanárjelölteket nevezte: „kezdő tudós”-okra van szükség. E cél elérése érdekében „az egyetem legyen azon, hogy igaz középiskolai tanár személyiségeket neveljen, oly egyéneket, akik a végtelen igazság kutatásában, abban való elmélyedésükben lelkesedést, erőt nyernek... arra, hogy minden ember önkénnyel és értelmetlenséggel, erkölcstelenséggel szembeszálljanak, s így *nemcsak ismeretükkel, tudományukkal,*

³ Lásd: Erdély története. Akadémiai Kiadó, Bp. 1986. III. kötet. 1745.p. A katonai, gazdasági és társadalmi helyzetet mutatja be Raffay Ernő: Erdély 1918-1919-ben című könyve. Magvető Kiadó, Bp. 1987

⁴ E kérdésről bővebben ír Schneller István: „Az egyetemi tanulmányozás tárgyi feltételei” című tanulmányában. In: Paedagogiai dolgozatok, I. kötet. Hornyánszky, Bp. 1900. 329-352.p. és U.ő: „A kolozsvári tanárképző intézet feladatáról” című dolgozatában. In: Paedagogiai dolgozatok, III. kötet. Hornyánszky, Bp. 1910. 174-187.p. Részletesen tárgyalja ezt a témát Schneller tanítványa, Imre Sándor következő tanulmányában: Magyar Paedagogia, 1904. Különlenyomat: 39.p.

hanem személyi értékükkel is igaz tanítói legyenek az új nemzedéknek”.⁵ Az egyetem elméleti képzésének – mint látjuk – Schneller fontos nevelőerőt tulajdonít. Az ifjúság nevelését csak azokra bízhatjuk, akik megfelelő erkölcsi habitusra tettek szert, akik felemelkedtek a Schneller által „tisztá Éniség”-nek nevezett fejlettségi fokozat szintjére.

A „tisztá Éniség” apoteózisa Schneller egész filozófiai-pedagógiai rendszerének talpköve. Ami azonban a gyakorlati tanárképzők, a szeminárgimnáziumok meghonosítását illeti, felfogása ezen a téren a század első évtizedeiben fokozatosan megváltozott. Belátta, hogy ez az intézménytípus a magyar közoktatás rendszerében nem ver gyökeret, s így nem következik be a tanárképzés funkcióinak szétesztása az egyetem és a „gymnasiumi seminarium” között. A bölcsészettudományi kar mellett működő tanárképző intézet pozíciója – akárcsak Pesten – egyre erősödött, s elsősorban a szemináriumi munkálkodás révén segítette a tanárképzést. A fennmaradt dokumentumok tanúsága szerint (mint azt a továbbiakban majd látjuk) a szemináriumot vezető szaktanár belátásától és személyes megítélésétől függött, hogy milyen tematika szerint foglalkoztatja tanárjelölteit. Egyesek az előadásokon el nem hangzott *ismereteket közölték* pótlólag, mások a szaktárgyak tanításához szükséges *metodikai fogásokat* igyekeztek elsajátíttatni. Az egyetemi tanítás szabadságának elve ezen a téren is érvényesült.

Schneller Istvánt a középiskolai tanárok képzésének problémakörén túl maga a középiskola is érdekelte. A század elején ennek az intézménytípusnak a felépítéséről és a tanítandó műveltségi anyag sajátosságairól élénk vita folyt.⁶ Schneller ebben a polémiaiban az egységes középiskola elvét elvetve az ún. „furcatio” szükségességét hangsúlyozta. Német mintára az általa „*reform középiskolá*”-nak nevezett intézménytípust kívánta hazánkban meghonosítani, amelyben az „egyéni energiák”, az egyéni képességek teljes mértékben kibontakoztathatók lennének. A reformközépiskola ugyanis a „tehetség, az arravalóság és hajlam szerinti választást” az elágaztatás, a furkáció révén biztosította.⁷

Schneller az egységes középiskola koncepciójával szembehelyezkedve azt hangsúlyozta, hogy az egységes művelődési anyag nem elegendő orvosság a társadalmi bajok gyógyítására. Ő az egyéni adottságoknak megfelelő *többutas* középiskolát kívánt. Ez az intézmény választási lehetőséget kínált egy „egy inkább humanisticus ó classikai” és „egy inkább realisticus modern nyelvű irány” – azaz tagozat – között.⁸ Az előbbi a latin, majd a görög (vagy a francia) nyelv dominanciáját jelentette, az utóbbi pedig a francia, később az angol (vagy latin) nyelv tanítását helyezte középpontba. A *gimnáziumi* és *reáliskolai* képzési irány mellett így lehetőséget kívánt teremteni a kettő között elhelyezkedő *reálgimnáziumi szakirány* kibontására is.

A reformközépiskola felépítését Schneller következő ábrája szemlélteti:

⁵ Schneller „A kolozsvári tanárképző intézet feladatáról.” In: Paedagogiai dolgozatok, III. kötet. Hornyánszky, Bp. 1910. 176-177.p. Saját kiemelésem.

⁶ Lásd: Kóte Sándor: Közoktatás és pedagógia az abszolutizmus és a dualizmus korában (1849-1918) Tk. Bp. 1975. 114-130.p.

⁷ „A Kolozsvári Országos Tanárképző-intézet Gyakorló Középiskolájának tanszervezetére és tantervére vonatkozó javaslat., Kidolgozta: Schneller István. Kolozsvár, Stief, 1918. 25.p.

⁸ Schneller: i.m. 46.p.

	A) <i>Alsófokú középiskola</i> három évfolyammal Az általános műveltség elemei szerint	
I. <i>realistikus irányban</i> francia nyelvvel <i>alreál</i>		II. <i>humanistikus irányban</i> a latin nyelvvel <i>algimnázium</i>
	B) <i>Felsőfokú középiskola</i> három évfolyammal Az általános műveltség elemeinek kifejtésével	
I. <i>Realistikus irányban</i> angol vagy latin nyelvvel főreál – főreál-gimnázium		II. <i>Humanistikus irányban</i> görög vagy francia nyelvvel Főgimnázium – főreál-gimnázium ⁹

A legfontosabb koncentráció tantárgy mindegyik irányban a történelem.¹⁰

A fenti ábrából kitűnik, hogy Schneller a furkációt a nyelvi képzés mentáén próbálta megoldani, lényeges különbség a matematika és a természettudományos tárgyak óraszámában egyik irányban sincs.

A középiskola elé kétéves előkészítőt (progimnáziumot) helyezett, s a képzést ugyancsak kétesztendősi liceális tagozaton folytatta volna. Ez utóbbi az elmélyült kutatómunkára, s így az egyetemi továbbtanulásra akarta előkészíteni a reformiskolát végzetteket. Mivel Schneller tízéves középiskoláját hároméves elemire kívánta alapozni, a liceumot végzett fiatalok tizenkilenc esztendősi korukban kerültek volna egyetemre. Ennek képzési idejét viszont az eddigi négy helyett három esztendőre csökkentette tervezetében.

Az új típusú iskola Kolozsvárt 1917 őszén nyitotta meg kapuit. Az intézmény egyúttal a *gyakorló középiskola* funkcióit is betöltötte – akár csak a Kármán-féle pesti gyakorlógimnázium. Túlszárnyalta viszont fővárosbeli társát annyiban, hogy itt a jelöltek egy intézményben több iskolatípust találtak, s így a pályára történő felkészülésük is többoldalú lehetett.

Ma már örökre titok marad, hogy a reformiskola (és a ráépülő liceális tagozat) beváltotta volna-e a hozzá fűzött reményeket. Kolozsvár román katonai megszállása után ugyanis néhány hónappal – az egyetemhez és a tanárképzőhöz hasonlóan – ennek az intézménynek is be kellett szüntetnie működését.

Kétségek és remények

A kolozsvári egyetemi tanárok a város megszállása után tehát nem teheték le a román állampolgárság elnyeréséhez szükséges esküt. Emiatt a román hatóságok – úgymond „lakásinség enyhítése céljából” – a professzorok nagy részét kiutasította a

⁹ Schneller: i.m. u.o.

¹⁰ Schneller István középiskoláját és tantervelméleti koncepcióját részletesen elemzi Ravasz János tanulmánya „Schneller István és Imre Sándor tantervelméleti törekvései” címmel. A tantervelmélet forrásai c. sorozat negyedik kötetének bevezetője. OPI, 1984.

városból. (Az első kiutasítottak között volt 1919 szeptemberétől Pogány Béla a fizika, Haar Alfréd és Riesz Frigyes a matematika, Gombocz Zoltán a nyelvészet és Schneller István a pedagógia professzora.)

A Kolozsvárról menekülni kényszerülő tanárok Budapesten folytatták az egyetemi oktatást. Ideiglenes otthont számukra elsősorban a Gyertyánffy-féle tanítóképző intézet, a budai Paedagogium biztosított számukra.

Elhelyezésükről így számol be levelében dr. Schneller István, a pedagógia professzora, prorektor, melyet az otthon maradt dr. Kolosváry Bálint rektornak, a jogbölcselet professzorának írt 1920. május 18-án: „A legegyszerűbbnek tűnt fel kezdettől fogva az, hogy Budán folytatjuk professzori működésünket. Itt vannak intézetek, taneszközök, amelyek némi jóakarattal felhasználhatók... A Paedagogium a legnagyobb készséggel felajánlotta összes termeit heti 160 órában, nem különben használatra igen szép és gazdag gyűjteményeit.”¹¹ A hátramaradottak – Kolosváry Bálint rektorral az élen – vitatták a budapesti ideiglenes elhelyezés létjogosultságát. A trianoni békeszerződés előtt még bíztak abban, hogy az egyetem eredeti székhelyén folytathatják az oktatást. A fővárosba költöztek viszont – akiknek névsorában ott találjuk többek közt dr. Gombocz Zoltán – a magyar nyelvészet, dr. Issekutz Béla – a gyógyszerészet, dr. Cholnoky Jenő – a földrajz, dr. Riesz Frigyes – a felső mennyiségtan, dr. Szádeczky Lajos – a magyar történelem professzorának nevét – reálisabban ítélték meg a politikai helyzetet. Céljuk – a felettes szervekkel egyetértésben – a jogfolytonosság fenntartása mellett az volt, hogy együtt tartsák a Kolozsvárt elhagyni kényszerült tanárokat. Schneller István így próbálta meggyőzni barátját ugyanebben a levélben érve igazságáról: „További okunk a tanító működés felvételére és így a szervezkedésre az volt: meg akartuk akadályozni a Kolozsvárról száműzött testület szétszűllését. A pozsonyi orvostanárok – amint mint száműzöttek Budapestre érkeztek, azonnal a városnál kerestek alkalmazást, s találtak a különböző városi kórházakban és a megfelelő hivatalokban is állást. Tóth Lajos (vallás- és közoktatásügyi miniszter) erélye akadályozta meg őket helyük elfoglalásában. Ha ez nem történik meg, úgy a Kolozsvári egyetem nem csak épületeit, hanem tanárait könnyen elveszthette volna.”¹²

A Budapestre átköltözött kolozsvári tanárok helyzete azonban nem volt könnyű. Az „ingyen repatriálás” – az elnevezéssel ellentétben – sokba került, mintegy 40-45 ezer Koronát emésztett föl. Hozzájárult ehhez a lakáshelyzet megoldatlansága. Egy későbbi Schneller-levél részlete jól tükrözi ezt a fonák helyzetet: „A lakások dolgában sincs privilégiumunk. Én nekem van a Paedagogiumban egy diákszobám egy vasággal, - minden kényelem, könyvtár nélkül. Nőm, leányom és Károly fiam a meg nem telt internátusban kapott két kis szobát. Számkivetésben élünk... Másnemű a kolozsvári-, másnemű a mi szenvedésünk.”¹³

Az egyetemi oktatás Budapesten folytatódott egészen 1921 nyaráig. Ez év őszén pedig – a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter által beterjesztett és törvényerőre emelt XXV/1921. sz. törvénycikk alapján – Szegedre költözött az egyetem.

Az átköltözés előkészítése során más lehetőség is fölmerült: Debrecen városának polgárai is kinyilvánították készségüket az egyetem fogadására. A végleges döntés

¹¹ Schneller István 1920. május 18-án kelt levele Kolosváry Bálinthoz. Csongrád Megyei Levéltár, VIII/I. fond. 2. doboz, XVIII-1919/20.

¹² Schneller idézett levele.

¹³ Schneller levele Kolosváry Bálinthoz. Bp. 1920. aug. 11. Fentebb jelölt fond.

mégis Szegedet részesítette előnyben – ebben nem csekély szerepet játszott a Tisza parti város vezetőinek gesztusa: egész sor épületet ajánlottak föl az egyetemi intézmények, a tanárok és a diákok elhelyezésére.¹⁴

Egy meghiúsult kísérlet

Kolozsvárt tehát még mindig jelentős számban maradtak egyetemi tanárok. Közöttük dr. Márki Sándor – a történelem, dr. Gerevich Gusztáv – a gyermekgyógyászat, dr. Bartók György – a filozófia és dr. Jancsó Miklós – a belgyógyászat professzora-, hogy csak az ismertebbeket említsük.

Ők még bíztak egy – a magyar egyetem szempontjából kedvező – fordulatban. Az 1919/20-as tanévben oktatás nem volt ugyan, de az egyetemi tanács – általában a professzorok magánlakásán – megtartotta üléseit. (Erre a román parancsnokság által bevezetett gyülekezési tilalom miatt volt szükség.)¹⁵ Közben, 1920. február 1-jén ünnepélyes keretek között felavatták az új román oktatási nyelvű egyetemet.

Miért volt hát szükség a magyar „fantom egyetem” igazgatási szervének rendszeres üléseire? Ennek okát az ülésekkel együtt járó külsőségek közösség-összetartó erejében kereshetjük.

Kolozsváryék kapcsolata a magyar közoktatásügyi kormányzattal időközben egy időre szinte teljesen megszakadt. Felterjesztéseire a miniszter válaszai nem érkeztek meg. Az 1919/20-as tanévről szóló rektori jelentésben így szól erről: „Ami a magyar Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériummal való érintkezés kérdését illeti: legjobb igyekezetem mellett sem számolhatok be sok eredménnyel. Amennyiben érintkezés volt, azt is inkább egyes Budapestre távozott kartársaink közvetítették, s többek közt a ránk nézve legfontosabb kérdés, egyetemünk ideiglenes budapesti működtetése is magánlevelek útján tisztázódott.”¹⁶

Haller István miniszter csak egy 1920. május elsején kelt leiratában értesítette a rektort arról, hogy a Kolozsvári Egyetem – ideiglenesen – Budapesten folytatja működését. Egyben a fővárosba hívta a Kolozsvárt maradt professzorokat. Ők azonban helyükön maradtak, s ezzel egy időre jogi státusuk is bizonytalanná vált – a magyar közoktatásügyi kormányzat nyugdíjazásukat fontolgatta.

A Szamos parti városban eközben új terv született. Réz Mihály, a jogi kar dékánhelyettese már az 1920. április 17-i tanácsülésen felvetette egy magyar oktatási nyelvű *felekezeti egyetem* megteremtésének gondolatát. Ehhez a Kolozsváron tartózkodó amerikai és angol egyházi missziók támogatását kívánták megnyerni.¹⁷ A jogi alap az erdélyi magyar autonóm egyházak iskolafenntartási joga volt, melyet az 1645. Évi linzi és az 1648. Évi münsteri béke nemzetközi szerződésekkel biztosított. A felekezeti főiskolai fakultások 1872-ben – az állami egyetem megnyitásával párhuzamosan – megszűntek. Az „elejtett fonál felvétele” – az elképzelések szerint – lehetőséget biztosított volna egy felekezeti terebélyesedett autonóm magyar egyetem létrehozásához. A felállítandó egyetemre a következő karokat tervezték: a) katolikus teológia; b) református teológia, c) jog- és államtudomány; d) orvostudomány;

¹⁴ Lásd: Erdély magyar egyeteme 335.p.

¹⁵ V.ö. Erdély története. III. kötet. 1720.p.

¹⁶ Kolozsváry Bálint rektori beszámolója az 1919/20-as tanévről. Cs.m.l. VIII/1/2. V-1920-21.

¹⁷ Lásd Kolozsváry idézett rektori beszámolóját és Márki Sándor: A m. kir. Ferencz József Tudományegyetem története 1872-1922. c. művét. Szeged 1922. 135-138.p.

e) bölcsészet-, nyelv- és történettudomány; f) matematika és természettudomány; g) közgazdasági kar.

A három erdélyi magyar egyház püspöke június 21-én, a felekezetek közös tanácsának ülésén elfogadott határozat értelmében bejelentette a román közoktatási miniszternek az egyetem megnyitására vonatkozó szándékát. A tervezet készítői biztosították a hatóságokat arról, hogy lépésüket nem szánják politikai demonstrációnak: „Mély sajnálattal töltene el és inteniók teljes felismerésére mutatna, ha bejelentésünk a román államhatalom elleni tüntetésnek, a királyi kormány negligálásának minősítették.”¹⁸ A válasz egy darabig késlekedett, majd – hosszas viták után – a román kormányzat elutasította a tervezetet.

A tanárképző szerepe

Az autonóm felekezeti egyetem tervét a Budapestre került kolozsvári professzorok – Schneller István prorektoral az élen – messzemenően támogatták. Ez derül ki az egyetemi tanács június végén hozott határozatából is: „... mi, a kolozsvári m. kir. Ferencz József Tudomány Egyetemen... Budapestben ideiglenesen szervezett Kolozsvári Egyetemen működő tanárai a magunk részéről is osztjuk Kolozsvárt maradt Collegáink óhajait s a nagyméltóságú Közoktatásügyi Minisztériumot arra kérjük, hogy Collégáink szerzett összes jogait épségben hagyja, hogy ők maguk a kolozsvári m. kir. Ferencz József Tudomány Egyetem tanári statusában megmaradjanak s e célból további rendelkezésig szabadságoltassanak.”¹⁹

Az egyetemalapítási kísérlet sikeres kifejlése egyben azt eredményezhette volna, hogy a *pesti kollégák lemondanak a Szegedre költözésről*. Schneller István ezt írta Kolosváry Bálintnak: „Midőn mi a törekvésteket méltányolva üdvözlöttük, igen természetesen nem mondhattuk azt, sőt arra nem is gondolhattunk, hogy Titeket felhívjunk. Ezért is kénytelenek voltunk Szegedre való lemenetelünkről lemondani. Itt Budapestben a pozsonyiakkal kooperálva úgy a hogy színvonalasan működhetünk mint kolozsvári tudomány egyetem: de Szegeden nélkületek nem működhetünk...”²⁰

Miután a felállítandó egyetem holtpontra jutott, az erdélyi magyar egyházak tanácsa elhatározta a *Kolozsvári Református Teológiai Fakultás Tanárképző Intézetének* újjászervezését. Ez az intézet eredetileg még 1894-ben nyitotta meg kapuit és egy év múlva hallgatói jogot szereztek arra, hogy heti tíz órát hallgathassanak az egyetemen.²¹ Az 1919/20-as tanévben már ez a tanárképző sem működött. Újjászervezve 1920. október 3-án nyílt meg. A Tanárképző Intézet és a tanárvizsgáló Bizottság elnöke dr. Márki Sándor történészprofesszor, helyettese pedig dr. Bartók György, a filozófia tanára lett. Az előadások október 18-án vették kezdetüket. „Egyetemünk 1919/20. Tanévi történetéhez a ref. Theológiai tanárképző azért fűződik szorosán hozzá – olvashatjuk Kolosváry Bálint rektori beszámolójában-, mert végeredményben szintén egyetemi tanácsunk ama törekvésének képezi eredményét, hogy a magyar és egyetemi niveau

¹⁸ Az erdélyi püspökhöz kiegészítő irata a román kultuszminiszterhez. Cs.m.l. VIII/1/2. LXXVI-1919/20.

¹⁹ Schneller István memoranduma. Fentebb jelölt fond. 196-1920.

²⁰ Schneller István 1920. aug. 11-én kelt levele Kolosváry Bálinthoz. Idézett fond: LXXXIX-1920/21.

²¹ Lásd: Márki Sándor: I.m. 57-58.p.

álló felsőoktatás egy évi kényszer szünet után feladatainak teljesítésének lehetőségéhez – legalább részben – ismét hozzájusson.²²

Az oktatás két karon – a bölcsészeti-, és történettudományi, valamint a matematika és természettudományi fakultáson kezdődött meg. Sikerül jórészt megnyerni azokat a tanárokat, akik a felekezeti egyetem munkájában is részt vállaltak volna. A működéshez szükséges anyagiakat közadakozás révén gyűjtötték össze. Az első félév kinyomtatott tanrendjét (!) Kolosváry Bálint felküldte Schnellernek Pestre, közbenjárását kérve a kultuszminiszternél; „Mindenesetre kérlek Kedves Barátom, eszközölj ki részünkre valamelyes választ, vagy értesítést, hogy a vállalkozás erkölcsi támasza a magyar állam részéről ne hiányozzék. Existenciánk elismerésének kiküzdése így is elég nehéz feladat számunkra itt... A tanárképzőnél és a teológiánál munkát vállalat professzorok megtették ezt az ideiglenes jellegű lépésüket bízva abban, hogy a Ferencz József egyetem végleges elhelyezkedéséig csakugyan szabadságot állapotúaknak tekintetnek.”²³ Válasz: A magyar Kultuszminisztérium a Tanárképző Intézet okleveleit abban az esetben ismeri el, ha a) a vizsgák megfelelnek a korábban lefektetett előírásoknak, b) a tanulmányi idő az anyaországgal azonos, és c) ha a Magyarországon elhelyezkedni szándékozók oklevelüket magyar hatóságokkal érvényesítetik.²⁴

Tanárképző vagy egyetem?

Lapozzuk most fel a Schneller Istvánhoz eljuttatott tanrendet! Már első pillantásra szembeötlő, hogy az előadások száma és tematikája túlmutat a hagyományos tanárképző intézet keretein. Nemcsak didaktikai-szakmethodikai kérdésekkel foglalkoztak itt, hanem az egyetemi szintű tudományos képzést is megkezdték. Az előadások mellett szemináriumokat is találunk a tanrendben. A „philosophia és pedagogia” cím alatt például a következők állnak:

1. A görög filozófia története – dr. Bartók György
2. Fejezetek az erdélyi magyar filozófia történetéből – ugyanaz a tanár
3. Filozófia szeminárium - ugyanaz a tanár
4. Bevezetés a metafizikába - ugyanaz a tanár
5. A nevelés története a XVII. Századig – dr. Varga Béla
6. Pedagógiai szeminárium - ugyanaz a tanár.²⁵

A nyomtatott szöveget kéziratos javítások és bejegyzések egészítik ki. Ezekből megtudjuk, hogy Bartók György helyett Varga Béla tartott előadásokat, az ő helyét pedig feltehetően dr. Búza László, a politika egyetemi magántanára vette át. Rendkívül gazdag anyagot kínálnak a „classica és modern philologia” témakörében hirdetett előadások és szemináriumok is:

1. Görög és római vallástörténet – dr. marót Károly
2. Vergilius Aeneise - ugyanaz a tanár

²² Kolosváry Bálint fentebb idézett rektori beszámolója.

²³ Kolosváry Bálint 1920. október 27-én kelt levele Schneller Istvánhoz. Fentebb jelölt fond: VII-1920/21.

²⁴ Rektori átirat. XVI-1920/21.

²⁵ Az Erdélyi Református Egyházkerület Theológiai Fakultása Tanárképző Intézetének tanrendje az 1920/21-es tanév első felére. Idézett fond: VII-1920/21.

3. Latin interpretáló gyakorlatok (Szeminárium) - ugyanaz a tanár
4. Homeros – u.a.
5. Magyar hangtan – dr. Csüri Bálint
6. Finn nyelvtan – u.a.
7. Nyelvészeti gyakorlatok – u.a.
8. A magyar irodalom története a legrégebb időktől 1526-ig – dr. Borbély István
9. Petőfi költészete – u.a.
10. A régi német irodalom története – dr. Perényi József
11. Rendszeres német nyelvtan történeti alapon – u.a.
12. A francia nyelv története – dr. Széplaki János
13. A középkori francia irodalom – u.a.
14. A legrégebb francia nyelvemlékek – u.a.
15. Román nyelvészet és irodalom – dr. Bitay Árpád
16. Zsidó nyelvtan – dr. Kecskeméthy István
17. Jób könyvének irodalomtörténeti tárgyalása – u.a.
18. Arabs nyelvtan – u.a.
19. Rendszeres oszmán-török nyelvtan – dr. Vincze Frigyes
20. A török irodalom főbb korszakai – u.a.
21. Török szöveg olvasása kezdők számára – u.a.

Az utolsó három pont alatti előadást később törölték, viszont beiktatták helyükre „A román nyelv hang- és alaktana” és „A román nemzeti iskola Erdélyben” című témákat Bitay Árpád előadásában.

Hasonlóképpen sokrétű tematikát találunk a „történelem és földrajz” cím alatt, és a matematikai, illetve természettudományi kar égisze alatt meghirdetett előadások között is.

Érdekes, hogy mindezekén túl társadalomtudományi tárgyú előadásokat is találunk a tanrendben. A jogi témákat azonban törölték, csak a szociológia és a közgazdaságtan maradt a jegyzékben.

Működtek még a tanárképző intézetben a tanárokon kívül magántanítók is: angol, francia, román és olasz nyelvet oktattak.

A statisztikai adatokat Márki Sándor elnöknek az erdélyi református püspökhöz intézett beszámoló jelentéséből ismerhetjük meg: Az 1920/21-es tanév első felére 198 hallgató iratkozott be. A félév folyamán 36 tanár tartott előadást 83 fő- és mellékkollégiummal, összesen heti 205 órában. A hallgatók 21-féle szakpárra (illetve „szakhármasra”) iratkozhattak be a bölcsészeti- és a természettudományi karon. Összesen 19-en tették le a tanári vizsgát. (Ebbe az alapvizsgák, szakvizsgák és a pedagógiai vizsgák tartoztak.) a második félévben a tanárok 226 órában tartottak előadást, vezettek kollégiumot, illetve szemináriumot. A félévre 190 hallgató iratkozott be, 22-féle szakra. Közülük 41-en tettek le alap-, szak- vagy pedagógiai vizsgát. Végbizonyítványt 22 jelölt kapott.

Oklevelet az intézet sem az első, sem a második félévben nem adott ki, mivel a román állam ehhez nem járult hozzá. A tanári minősítés ugyanis az 1883. XX. t.c. értelmében kizárólag az állam joga.

A kolozsvári tanárok túlnyomó többségének Szegedre költözésének időközben lehetőségekből reális szükségszerűséggé vált. Márki Sándor is közéjük tartozott, így elnöki tisztét helyettesének, Bartók Györgynek adta át. Jelentésében még felhívta a figyelmet azokra a körülményekre, amelyek a Tanárképző Intézet munkáját jelentős

mértékben nehezítették. Ezek közt megemlíttette az ostromállapotból következő kijárási tilalmat, amely a rendszeres tanári gyűléseket lehetetlenné tette. Egzisztenciális problémák is felmerültek: mivel a kormány jóváhagyása késlekedett, támogatást sem kaptak. A fenntartásához szükséges anyagi alapokat társadalmi felajánlások, közadakozás útján kívánták előteremteni. Az így befolyt összeg azonban nem bizonyult elegendőnek.

Hasonlóképpen gondot okozott az is, hogy azok a helyiségek, ahol a tanítás folyt, egymástól messze, a városban szétszórva helyezkedtek el. A használható segédeszközök, szemléltető anyagok minősége gyakran nem tette lehetővé az egyetemi szintű oktatást. (Főként a természettudományok esetében.)

Az elnök rámutatott arra a körülményre is, hogy a tanárképzést a román hatóságok francia mintára kívánják átszervezni, tehát teljes egészében az egyetem feladata lesz a középiskolai tanárok képesítése. A magyar független intézet léte tehát mindenképpen bizonytalan. A megoldást ő is az erdélyi magyar egyetem fölállításában látta.²⁶ Ez az elképzelés azonban abban a történelmi pillanatban már semmiképpen sem válhatott valóra. A hatóságok toleranciája a második félév végéig (május 31.) tartott. Annak ellenére, hogy a következő tanévre mintegy 300 hallgató jelentkezett, a Református Teológiai Tanárképző Intézetének működését szeptember 11-én betiltották.²⁷ Megválaszolatlan maradt az – végülis „költőivé vált” – kérdés is, hogy vajon az egyetemi tanárok elköltözése után maradt volna-e megfelelő számban magasan kvalifikált szakember az oktatómunka folyamatosságának biztosításához.

A „Patria” című román nyelvű újság 1921. május 21-i számában „Hogy működik a kolozsvári magyar egyetem?” címmel cikk jelent meg, melyben a következőket olvashatták a város polgárai: „Hihetetlen vakmerőséggel, a tilalom ellenére nekiláttak, s egy református pedagógiai szeminárium leple alatt valóságos bölcsészeti-, nyelv- és természettudományi kart alapítottak, amely mai napig is zavartalanul működik... Hamar kaptak tanárokat. A román hatóságok türelme, jóindulata, sőt egyenes közbelépésére a volt magyar egyetem számos tanára, docense, s más tudományos személyzete maradt itt helyben... Egyeseket meg éppen felvett a Román Állam jól fizetett állásokba. Mindezek örömet álltak a titkos „szeminárium” szolgálatába, amely az állami törvények ellenére létesült, az állam ellenére, amely pedig engedélyt írt elő még egy falusi népiskola megnyitásához is.”²⁸

Márki Sándor elutasította az újságcikk vádját, mely szerint a tanárképző leple alatt „titkos egyetem” működött. Azzal érvelt, hogy egyrészt nem lehet titkos, mivel szándékukat ismételten bejelentették a hatóságoknak, másrészt nem is igazán egyetem, hiszen ez az intézet „nem kreált doktorokat”.

Mi lehetett hát a helyzet? Egyetem vagy tanárképző? A doktori fokozat odaítélésének jogától eltekintve úgy tűnik, hogy – a fellelt, első félévre vonatkozó tanrend alapján – valóban egyetemi szintű oktatás folyt ott. Ehhez túlnyomó részt kiválóan képzett professzorok álltak rendelkezésre – ez a dokumentált „választék mellett garancia a *magas színvonalra*. További biztosíték erre, hogy 1922-ben miniszteri

²⁶ „Márki Sándor elnöki jelentése az erdélyi egyházkerület teológiai fakultása tanárképző intézetének 1920/21. Évi működéséről és jövődi feladatairól: „ Idézett fond: 271/1920-21

²⁷ Lásd: Márki idézett könyvét. 146-147.p.

²⁸ Cs.m.l. VIII/1. fond 2. doboz, LVIII. IV. melléklet (magyar fordításban).

határozat született: az összes hazai tudományegyetemen fogadják el teljes értékű félévnek az itt hallgatott szemesztereket.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter a következő indoklást fűzte a rendelethez: „Mivel a Kolozsvári Református Theológiai Fakultás Tanárképző Intézete az egyetemnek a románok által annak idején történt elvétele után, éppen a magyar tanárképzés folytonosságának biztosítása érdekében szerveztetett, és e minőségben is csupán az 1920/21. Tanévben működhetett, mind továbbá ebben a Tanárképző Intézetben az oktatást a Ferencz József Tudományegyetem még Erdélyben tartózkodó tanárai látták el; az egyenlő eljárás biztosítása érdekében elrendelem, hogy nevezett tanárképző intézetben hallgatott tanulmányi félévek a pályavégzettség szempontjából az összes hazai tudományegyetemen *szabályszerű egyetemi rendes félévnek* beszámíttassanak.”²⁹

A határozat gyakorlati megvalósulásának illusztrálására hadd mutassunk be egy másik dokumentumot:

1922. októberében a szegedi egyetem bölcsészettudományi karán „summa cum laude” eredménnyel tette le doktori szigorlatát az egyetem egyik volt hallgatója, Kati Erzsébet. A vizsgát hivatalos kérelemnek kellett megelőznie, s ehhez a folyamodó benyújtotta egyetemi leckeönyvét is. (Az okmány ma is megtalálható a bölcsészettudományi kar irataival együtt a Csongrád Megyei Levéltárban.)³⁰ Ez a leckeönyv a gyakorlati bizonyítéka annak, hogy az oktatás folytonossága ezekben a nehéz időkben is megvalósult. Gazdája az 1917/18-as tanévben kezdte meg tanulmányait – Kolozsvárott. Egy évig a Tanárképzőben hallgatta az előadásokat, majd 1921 őszén ő is követte az egyetemet Szegedre. A Tanárképzőben eltöltött év alatt olyan tanárok tanították, mint Bartók György, Erdélyi László és Márki Sándor. Az itt folyó oktatás magas színvonalát bizonyítja az a tény is, hogy Kati Erzsébet egyetemi tanulmányait mindvégig kiváló eredménnyel végezte, sőt doktori diplomára is szert tett.

Az 1920/21-es tanévben az a sajátos helyzet alakult ki, hogy egy egyetem tanárai egy időben két különböző városban végezték oktató és tudományos munkájukat.

Két esztendő Budán

A Kolozsvárról kiutasított egyetemi tanárok tehát Budán folytatták működésüket. Ideiglenes otthont az egyetem számára elsősorban a Gyertyánffy-féle Pedagógium biztosított. Egy későbbi tanácsülés jegyzőkönyvéből arról értesülünk, hogy az elhelyezkedést a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara, az állatorvosi és az ampelológiai főiskola is segítette.³¹

Az egyetemi tanács első ülését már 1919. december 12-én megtartotta, az előadásokat viszont – a jogi státusz tisztázatlansága miatt – nem kezdhették el.³² Csak 1920. május elsején kelt Haller István vallás- és közoktatásügyi miniszternek az a levele, melyet a

²⁹ A határozat másolat – rektori átirat formájában – a Cs.m.l. VIII/9. fondjában található. Keltezése: Szeged, 1922. febr. 22. Saját kiemelésem.

³⁰ Cs.m.l. VIII/5. fond. 7. doboz, 130-1922/23.

³¹ Lásd: Cs.m.l. VIII/4. fond 1. doboz. A Szegedi Tudományegyetem Rektori Hivatalának iratai. Tanácsülési jegyzőkönyvek. 1921. szept. 27. I. rendes ülés jegyzőkönyve.

³² Lásd: Schneller István prorektor felterjesztése a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. O.L.K. 636-1919-III-I-3814.

Kolozsváron maradt rektornak címzett, s melyben az ideiglenes budapesti elhelyezésről értesíti: „Általános nemzeti és kultúrpolitikai szempontból és a Kolozsvári m.kir. Ferencz József Tudományegyetem jövője szempontjából szükségesnek találtam, ... hogy a hajléktalanná vált ... száműzött Egyetem ... addig is, amíg székhelyére vissza nem térhet: egyelőre ideiglenes itt, Budapesten vegye fel működését.”³³

A nyárra pótszemesztert („tanévet pótló tanfolyamot”) hirdettek, melynek előadásai és szemináriumai a körülményekhez képest igen gazdag választékot kínáltak. (Az oktatás – az átköltözés nehézségei miatt – csak az orvosi karon szünetelt átmenetileg.) A bölcsészettudományi karon Schneller István tartott előadást heti három órában „Pedagogica” címmel. Ugyancsak ő vezette a neveléstudomány tárgyköréből a tanárképzői gyakorlatokat. De olvashatunk tanárképzői gyakorlatról a magyar irodalom, a nyelvészet és a földrajz esetében is. Különösen a matematikai és a természettudományi karon meghirdetett tanárképzői gyakorlatok aránya. (Öt tárgyból összesen harminc óra.) figyelemre méltó, hogy a tanárképző tagjai számára Gyórfy István és Fabinyi Rudolf professzor bizonyos óraszámot anyagi térítés nélkül tartott.³⁴

Az 1920/21. Tanév első és második felében tovább folytatódott a munka az egyetem ideiglenes székhelyén – meglehetősen szegényes körülmények között. Schneller professzor két előadást hirdetett „Didaktika” illetve „Részletkérdések a neveléstudomány köréből” címmel. Emellett „Paedagogiai gyakorlatok”-at is vezetett. Dézsi Lajos professzor a magyar irodalom köréből, Csengeri János pedig szövegkritikai elemzésekből tartott tanárképzői gyakorlatokat. Hornyánszky Gyula „Demosthenes” című szemináriumát is tanárképzősöknek hirdette.³⁵

Tovább bővítette a választható lehetőségek skáláját az a tény, hogy a két menekült egyetem (a kolozsvári és pozsonyi) hallgatói a másik intézmény előadásait és szemináriumait is látogathatták. Az átmenetileg Budapesten működő pozsonyi egyetemen ez idő szerint Weszely Ödön volt a pedagógia professzora, pszichológiát pedig Kornis Gyula adott elő.

A mostoha körülmények ellenére magántanári habilitációra is sor került a budapesti tartózkodás ideje alatt. A Bölcsész-, nyelv- és történettudományi Kar ötödik rendes ülésén, 1920. június 28-án Schneller István prorektor előterjesztette dr. Batta István magántanári képesítésének az ügyét. A jelöltek a „Mathematika és a természettudományok didaktikája általános paedagogiai alapon” című tárgykörből ugyanazon év augusztus 20-án habilitálták az egyetem magántanárává.³⁶

Batta István a kolozsvári egyetem gyakorló középiskolájának volt az igazgatója az intézet fennállásának utolsó félévében. Schneller egy – a miniszternek címzett levelében – eképpen jellemezte munkatársát: „... a gyakorló középiskola kinevezett összes tanárai közt az egyedüli volt, ki e sajátos típusú középiskola lelkébe beleélte magát, s kit a

³³ Haller István kultuszminiszter 1920. május 1-jén kelt leirata. Cs.m.l. VIII/1. fond 2. doboz LXXII/1920.

³⁴ V.ö. „Az átmenetileg Budapesten működő Kolozsvári m.kir. Ferencz József Tudományegyetem tanrendje az 1919/20. tanév I-II. felére. Bp. m.kir. Tudományegyetemi Nyomda, 1920.”

³⁵ Lásd: Az átmenetileg Budapesten együttműködő Kolozsvári m.kir. Ferencz József Tudományegyetem és Pozsonyi m.kir. Erzsébet Tudományegyetem tanrendje az 1920/21. tanév első felére.” Bp. 1920. és „...második felére.” Bp. 1921.

³⁶ V.ö. Jegyzőkönyv a bölcsészkar V. rendes üléséről. Cs.m.l. VIII/5. fond. 7. doboz , 159-1920. és „A m.kir. Ferencz József Tudományegyetem Almanachja az 1921/2. tanévre. Szeged, 1922.

miniszter ... Kőrösi igazgató helyett az igazgatói teendők elvégzésével megbízott, úgy, hogy ezzel Batta István most már formailag hivatalosan is az lehetett, a mi kezdettől fogva volt: az iskola igazgatója.”³⁷

Battát tanítványai rajongva szerették. „előfordult – írja Schneller -, hogy üres köz órák esetén a fiúk elfutottak Batta tanárukhoz azzal a kéréssel, hogy ezt a köz órát tartsa meg.” Miután a románok elfoglalták Kolozsvárt, s átvették az egyetemet, neki magas fizetést ajánlottak annak fejében, hogy maradjon a gyakorlóiskola igazgatója. Ő azonban – az egyetemi tanárok zöméhez hasonlóan – a megtagadta a román állampolgári eskü letételét és követte az egyetemet Budapestre. A fővárosba viszont nem respektálták képességeit: csupán ideiglenes jellegű tanári állásokat ajánlottak föl neki. Végezetül a sárospataki Kollégium meghívását fogadta el, ahol a matematikai és fizikai tanszék tanára lett.³⁸

A szegedi egyetem 1921/22. évi Almanachjában Batta István nevét még megtaláljuk a magántanárok között azzal a megjegyzéssel, hogy 1920. augusztus 20. óta a sárospataki református főiskola tanáraként működik. Ennek ellenére neve az 1922/23. tanév tanrendjében is szerepel. „A fizikai tudományok tanításának alapelvei” címen heti kétórás előadást tartott a szegedi egyetemen.³⁹

Schneller István professzor szerepe – mint arra már előzőekben utaltunk – az 1920/21. tanév prorektoraként rendkívül jelentős volt. A budai kényszerű kitérő ideje alatt mindent megtett azért, hogy a tanulmányi munka folytonosságát fenntartsa, ugyanakkor azt is hathatósan szorgalmazta, hogy a kielégítőbb feltételeket ígérő szegedi átköltözésre mihamarább sor kerüljön.

A fönmaradt dokumentumok tanúbizonysága szerint Schneller István 1921. április 9-én a még Budán ülésező egyetemi tanács előtt lemondott prorektori tisztségéről. (A tényleges rektor a Kolozsváron maradt Kolosváry Bálint volt.) a numerus clausus megítélése ügyében ugyanis véleménykülönbség alakult ki közte és az orvosi kar képviselői között. 1921. január 29-én, az egyetemi tanács második rendes ülésén így szólt erről: „A numerus clausus intézményének gondolata, a mely *homlok egyenest ellenkezik az egyetem létalapját alkotó tanszabadság elvével*, e gondolat felmerülése óta folytonosan és fokozódó mértékben foglalkoztatott...”⁴⁰

Schneller az egyetemi tanszabadság eszméjét más oldalról is veszélyeztetettnak látta. Még 1920. június 5-én kelt memorandumában azzal a kéréssel fordult a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, hogy az elméleti tanárképzést helyezze vissza az egyetemi ügyosztály hatáskörébe. Ugyanez a kérdés merült fel a Paedagogiai Társaság 1921. március 17-én tartott közgyűlésén. Schneller mint a társaság alelnöke, ott is kifejtette véleményét. A középiskolai tanárképzés feladata eszerint kettős: elméleti és gyakorlati. Ennek megfelelően az *elméleti képzés szintere az egyetem*, a gyakorlati pedig a (gyakorló) középiskola. Ezért tartotta azt kívánatosnak, hogy az elméleti képzés a

³⁷ Schneller István 1923. május 12-én kelt – a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézett – levele. O.L.K. 636-1923-12-12157.

³⁸ Schneller idézett levele.

³⁹ Lásd: A m.kir. Ferencz József Tudományegyetem Tanrendje az 1922-23. tanév első felére. Szeged, 1922.

⁴⁰ Az 1921. jan. 29-én tartott II. tanácsülés jegyzőkönyve. Cs.m.l. VIII/4. 1. doboz, 771-1921/22. Sajat kiemelésem.

V.K.M. egyetemi ügyosztályának, a gyakorlati viszont a középiskolai ügyosztálynak a fennhatósága alatt álljon. A pedagógia professzora így számolt be reményei valóra válásáról egy évvel később, az akkori vallás- és közoktatásügyi miniszternek, Klebelsberg Kunónak: „Két évi várakozás után végre nagyméltóságod éleslátása és bölcsessége azonnal belátva elődei ez intézkedésének ti. az elméleti képzés középiskolai ügyosztály alá helyezésének – P.B. fonákságát azonnal kimondta a megváltó szót és haladéktalanul intézkedett, hogy az egyetemen folyó elméleti tanárképzés az egyetemi ügyosztály hatósága alá visszakerüljön.”⁴¹

Az első szegedi esztendő

A Paedagogiai Intézet működése

Schneller István professzor, az intézet vezetője az egyetem Budapestre menekült tanáraival 1921. szeptember 22-én érkezett Szegedre. A rektor ekkor már Menyhárt Gáspár jogtudós volt, a bölcsészettudományi kar dékáni tisztjét pedig a klasszika filológus Csengery János töltötte be.

Az úgymond – „ideiglenes” Szegedre átköltözött Kolozsvári m. kir. Ferencz József Tudományegyetem és a kapcsolódó intézményekben – a város támogatása ellenére – meglehetősen mostoha körülmények között kezdődött el a munka. A legégetőbb hiány a szakkönyvek terén mutatkozott, s ez a tény a bölcsészettudományi kar intézeteiben szinte lehetetlenné tette a szemináriumi munkásságot. Ezen az ínséges helyzeten kívánt segíteni Márki Sándor történész professzor, amikor saját könyvtárát az egyetemes történeti szeminárium helyiségében a hallgatók rendelkezésére bocsátotta, s megvételre felajánlotta az egyetemnek.⁴² Ugyanezt az utat járta a Paedagogiai Intézet igazgatója, Schneller István is, aki könyvtárát szintén eladta az egyetemnek.⁴³ Csengery János dékán a kultuszminiszterhez intézett levelében hangsúlyozta, hogy Schneller a könyvtáráért „sokkal mérsékeltebb árat kér, mint amennyire a kiküldött tanárok becsülték”.⁴⁴ (A pedagógia tanárának ezt a gesztusát annál is inkább értékelnünk kell, mert a források arról is tudósítanak, hogy Kolozsvárról menekített bútorainak egy részét tolvajok károsították.) Az összesen 1269 kötetet tartalmazó könyvtárban 715 pedagógia tárgyú mű volt, s a többi jórészt filozófiai, filológiai, irodalmi, nyelvészeti és művészettörténeti tárgyú alkotás.

Ehhez kapcsolódik az az adat is, miszerint a bölcsészkar 1922. március 3-án tartott ülésén úgy határoztak, hogy a Paedagogiai Intézet csupán 1800 Korona dotációt kap, „miután Schneller István könyvtárának megszerzése által igen becses anyag fog

⁴¹ „Nagyméltóságú Dr. Gróf Klebelsberg Kunó m. kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minister Urhoz benyújtott folyamodvány, melyben a Kolozsvári orsz. m. kir. Középiskolai Tanárképző Intézet igazgatói állásáról való lemondásának elfogadását kéri Dr. Schneller István, a Kolozsvári orsz. m. kir. Középiskolai Tanárképző Intézet igazgatója.” Kelt: 1922. aug. 22. Budapesten. O.L.K. 636. VKM. 1923. 159. cs. 26 321-1923.

⁴² Lásd: a bölcsészkar III. rendes ülésének jegyzőkönyvét. 1921. nov. 10. Cs.m.l. VIII/5. 7. doboz., 106/1921/22.

⁴³ V.ö. Cs.m.l. idézett fond: 280/1921-22. és O.L.K. 636. VKM. 1922.126. cs. 11. tétel. 192(!!!). március 4-én kelt felterjesztése a miniszterhez.

⁴⁴ O.L. idézett csomó 208. bksz./1920-22.

rendelkezésre állani”.⁴⁵ (összehasonlításként hadd álljon itt még egy adat: egy esztendővel később az intézet támogatása már 20000 Korona.)⁴⁶

Az 1921/22. tanév első félévének tanrendjében a „bölcészeti előadások” cím alatt találjuk meg Schneller István előadásainak és szemináriumainak jegyzékét. „A nevelés története” tárgyköréből heti három, a „részletkérdések a neveléstudomány köréből” című témában pedig heti két óra előadás hangzott el. Ezt egészítette ki a minden szombaton délután öttől hét óráig tartott „Paedagogiai seminarium”.

A filozófiai és lélektani tárgyú előadásokat Bartók György tartotta. „A lélektan alapvonalai” címmel heti két óra előadást hallhattak a bölcészek, ehhez járult heti két óra „Philosophiai gyakorlat a lélektan köréből”.

A tanév második felében a meghirdetett pedagógiai tárgyú előadások tematikája lényegében nem változott. („Neveléstörténet” és „részletkérdések a neveléstudomány köréből”.) ugyanakkor a neveléstörténeti előadás óraszámja csökkent, Schneller professzor minden második héten tartott négy óra előadást, két részletre bontva. Az összevonás oka feltehetően az volt, hogy a pedagógia professzora – idős kora ellenére – a fővárosból járt Szegedre. Így is minden héten utaznia kellett, hiszen a tanrend arról is tudósít, hogy szombatonként két órányi „Paedagogiai seminarium”-ot vezetett, „Tanárképző gyakorlatok” zárójeles megjelöléssel.

A filozófia professzora, *Bartók György* viszont ebben a félévben a lélektan helyett már logikai tárgyú előadást és szemináriumot tartott. („A logika alapvonalai” – heti két óra, és „Gyakorlatok a logika köréből” – heti két óra szeminárium.) a filozófiai szeminárium helyiségében tartott gyakorlatok látogatását a tanárképző intézet minden tagja számára kötelezővé tették. figyelemre méltó, hogy Bartók György „A Philosophia egyetemes története” című bölcészeti előadásán kívül olyat is meghirdetett, melyet az összes kar hallgatósága számára javasolt. Ennek címe: Petőfi lelke. A műalkotás és a műélvezés esztétikájához.” Ez az előadás is bizonyítja, hogy a kolozsvári-szegedi egyetemen – a szakmai beszűkülést elkerülendő – gondot fordítottak a hallgatók sokoldalú művelésére.⁴⁷

A Középiskolai Tanárképző Intézet első esztendeje Szegeden

A tanárképző intézet az 1922/22. tanévtől – az egyetemmel párhuzamosan – Szegeden folytatta működését. Az első itt töltött esztendőről az intézet elnöke, Schneller István rendkívül részletes (ötven kézírásos oldalt kitevő) jelentésben számolt be Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszternek. Ebben az iratköteggben Schneller felterjesztésén túl a tanárképző intézetben tevékenykedő többi egyetemi tanár beszámolója is megtalálható.⁴⁸

⁴⁵ A bölcészkar VII. rendes ülésének jegyzőkönyve. Cs.m.l. fentebb idézett fond: 349/1921-22. 93.p.

⁴⁶ Lásd: Cs.m.l. idézett fond. Az 1922. Július 13-án tartott rendkívüli ülés jegyzőkönyve. 179.p. 619/1921-22.

⁴⁷ Lásd az 1922-23. tanév tanrendjét.

⁴⁸ O.L.K. 636 VKM. 1922. 30. tétel, 99 247 a.sz. A tanárképző munkájában az alábbi tanárok vettek részt: Apáthy István megbízásából Farkas Béla (állattan), Bartók György (filozófia), Dézsi Lajos (irodalomtörténet és nyelvészet), Györffy István (növénytan), Haar Alfréd

Rendkívül fontos dokumentum ez, mert – túl azon, hogy a rákövetkező esztendőkből ilyen aprólékos beszámoló nem maradt fenn – az egész egyetem munkásságára vonatkozó utalásokat is találhatunk benne. Ilyen például Schneller Istvánnak az a kommentárja, amellyel az első szegedi tanévet jellemzi: „A jelentések arról tanúskodnak – írja a tanárképző elnöke –, hogy a lefolyt tanévben épp úgy a semináriumokban, mint az intézetekben *már megindult a komolyabb tudományos munkásság.* Ne áltassuk magunkat azzal, hogy a colloquiumok, a vizsgák sikere komolyabb tudományos munkásságnak kritériumai. A tanulmányozástól távol álló emlékezés, in verbi magistra jurare igen sok esetben biztosíthatja a vizsga sikerét: *de távolról sem kezeskedik arról, hogy az illetőben a tanulmányozás szelleme él. Ez csak is ott él, a hol problémák merülnek fel, s a hol megvan e probléma megoldásának vágya és munkája. Ennek feltétele pedig a concentratio és a problema megoldására szükséges eszközök birtoka.*”⁴⁹

A szegedi tanulóifjúság túlnyomó többsége ezekkel az eszközökkel nem rendelkezett. Legtöbben közülük kaszányaszerű internátusban éltek, melyek korábban középiskolás diákok otthonául szolgáltak. Az egyetemi tanulmányok azonban más életformát kívánnak - hangoztatja Schneller. Amíg az összezártság a középiskolások esetében még jótékony hatású is lehet, addig az egyetemi hallgatók koncentrált munkáját lehetetlenné teszi: „Minél egyénibbé válik a munka, a feladat, annál inkább szükséges, hogy a növendék, a hallgató is egymagában legyen. Egyetemen mindenkinek legyen külön-külön szobája – a kolozsvári internátusi tervezet szerint – az is egyéni jelleggel. A szegedi internátusok az eszményítő minden jó igyekezet dacára, a melyet a székely internátus különösen tanúsít, még távol állnak.”⁵⁰ Ebben az időben még a ruhásszekrények és az asztalok beszerzése is gondot okozott az internátusok vezetőségének.

Nemcsak a kulturált, egyetemi hallgatókhoz méltó életmód feltételeinek megteremtése okozott nehézségeket. A „tanulmányozás eszközei” dolgában még több fogyatékoság mutatkozott.

A szemináriumi munkásságot leginkább a könyvek és szakfolyóiratok hiánya, illetve a meglévő anyag rendezetlensége hátrálhatta. „Vannak ugyan könyveink – olvashatjuk Schneller jelentésében –, nevezetesen kapott duplumok és egyes magánkönyvtárak megszerzése folytán, ezek azonban mint még csak könyvtári feldolgozás stádiumában lévők, hallgatóinkra nézve egyelőre parlagon hevernek. – Semináriumi helyiségeink szűkek. Az ezekben őrzött, illetőleg szerzett könyvek nagyrészt nincsenek még katalogizálva, s így a semináriumokon belül a tanulmányozás munkája kényszerűleg még egészen kezdetleges. Szaklapok alig járnak, új – a szaktudomány legújabb fejlődését bemutató könyvek a semináriumi dotatiók, de

(matematika), Horger Antal (magyar nyelvészet a II. félévben), Hornyánszky Gyula (klasszika-filológia), Márki Sándor (középkori történeti szeminárium), Ortway Rudolf (elméleti fizika), Schilling Gábor (földrajz), Schmidt Henrik (német filológia), Scheneller István (pedagógia), Szentpétery zsigmond (ásványtan), Szigyártó Irén Pogány Béla professzor megbízásából (kísérleti fizika), Csengeri János (klasszika filológia és művészettörténet), Riesz Frigyes (matematika).

⁴⁹ Az imént idézett irat O.L. Az utólagos kiemelések a VKM tisztviselőjétől valók.

⁵⁰ Schneller 1922. július 17-én kelt jelentése. O.L. utóbb idézett forrás.

különösen a tanárképzői dotatiók a jelen viszonyok közt meglepő csekélysége és a könyvek hallatlan drágasága miatt alig szerezhették be.”⁵¹

A tanárképző intézet elnöke megdöbbséget okozó adatokkal igazolja a Szegedre átköltözött egyetem körülményeinek elmaradottságát: Az 1920. február 1-jén felavatott cluji egyetemen a filozófiának három tanszéke van. az első a szociológia, az etika és az esztétika tudományának, a második a kísérleti pszichológiának, a harmadik pedig a „szoros értelemben vett” filozófiai studiumoknak. A Kolozsvárról menekült magyar egyetemen ezzel szemben a filozófiának csak egy tanszéket állítottak. A román egyetem a pedagógia tudományát tekintve is megelőzi magyar társát: ott két tanszéken oktatják-tanulmányozzák, szemben az itteni eggyel.⁵²

A nehézségek ellenére az egyetemen és a tanárképzőben kezdetét vette az oktatás és a tudományos kutatás. Ahogyan az intézet elnökének jelentését kommentáló minisztériumi tisztviselő fogalmaz: „Az áttelepülésből származott kezdetlegesség meglátszik a tanárképző intézet munkásságán is. Éppen a helyzetből kifolyólag nehezen ugyan, de *megindult már a komoly tudományos munkálkodás.*”⁵³

Ugyanakkor azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a tanárképző intézetbe felvételt nyert egyetemi hallgatók száma ebben az időszakban meglehetősen csekély. Míg az 1918/19-es tanévben (tehát még Kolozsvárt) ötvenhat fő volt a létszám, addig az 1921/22. tanév első felében csupán kilenc, a második félévben pedig tizenöt hallgató dolgozott az intézet keretei között. (Az összehasonlítás kedvéért írjuk ide: A következő, tehát az 1922/23. tanévben a tanárképző intézet tagjainak száma mindkét félévben tizennégy fő. Az 1928/29. tanév második felében viszont már kettőszázhuszonhat!⁵⁴ Sikeres pedagógiai vizsgát az 1922/23. tanévben a tanárvizsgáló bizottság előtt tett és oklevelet kapott kilenc fő. Az 1928/29. Tanévre ez a szám tizenötre változott.)

Az 1921/22. tanév során a középiskolai tanárképző intézetben folytatott gyakorlatokról annak a tizenhét tanárnak a beszámolójából alkothatunk képet, akik eljuttatták jelentésüket Schneller István igazgatóhoz. A tanrendben meghirdetett szemináriumok nem minden esetben egyeznek meg a ténylegesen megtartottakkal. Ugyanakkor a foglalkozások megjelölése sem minden esetben egyértelmű. Így például a Semináriumi gyakorlatok a középkori irodalom köréből” cím után a tanrendben a következő zárójeles megjegyzés szerepel: „tanárképzői előadás”. A beszámolókból viszont tudjuk, hogy ezek szemináriumi gyakorlatok voltak a szó klasszikus értelmében; azaz a tudományos búvárkodás, kísérletezés, példamegoldás folyt itt a tanárok irányításával. A szeminárium vezetőjének belátásától függött, hogy milyen mértékben veszi figyelembe a középiskolai oktatás szempontjából.

Természetesen túlzás lenne azt feltételeznünk, hogy csupán a beszámolók segítségével hiteles képet kaphatunk a tanárképzői szemináriumok munkájának

⁵¹ Schneller előbbi jelentése. Saját kiemelésem.

⁵² Lásd u.o.

⁵³ Az előbb idézett jelentések hátlapján a VKM IV. ügyosztálya tisztviselőjének feljegyzése. Kelt: 192.(!!!) aug. 25. O.L. fent idézett iratanyag.

⁵⁴ Beszámoló a szegedi m.kir. Ferencz József Tudományegyetem 1922/23-1926/27. évi és 1927/28. évi működéséről. Szeged, 1919. 414.p. és Szeged, 1930. 234.p.

tartalmáról. Ezek az iratok ugyanis jelentések, amelyek tág határok között mozognak az egyszerű felsorolástól kezdve a tanárjelöltek munkálkodásának aprólékos leírásáig. Több esetben nem is kapunk mást, mint a hallgatók névsorát a nyújtott teljesítmények tömör, egy-két szavas minősítésével.

Így például a „Növénytani mikroszkopiumi gyakorlatok”-ról, melyet tanárjelölteknek tartott *dr. Győrffy István* professzor, csak a második félévre beiratkozott két hallgató nevét a tanár minősítő megjegyzésével. (Boros Etelka – igen jó, - Boross Olga – jeles.)⁵⁵ Mielőtt ebből a szűkszavú közleményből messzemenő következtetéseket vonnánk le, érdemes felfigyelnünk arra, hogy a korábbi tanrendek tanúsága szerint Győrffy professzor nagy súlyt helyezett a középiskolai tanárjelöltek képzésére. A Budapesten töltött 1919/20. tanév pótszemeszterére és az 1920/21. tanévre egyaránt meghirdette a növénytani mikroszkopiumi gyakorlatokat. S az igazi bizonyíték: e heti nyolc órát kitöltő tárgy két óráját a tanárjelöltek ingyen látogathatták.⁵⁶

Mint mondtuk, a szemináriumot vezető tanár belátásától függött, hogy hallgatói munkáját milyen módszerekkel irányítja, s az is, hogy ad-e valamilyen indítást a konkrét középiskolai munkára való felkészüléshez. *Erdélyi László* professzor például a magyar államtörténeti szeminárium keretei között – mely a tanrendben „tanárképzői gyakorlat” megjegyzéssel szerepel – előadást is tartott. Nemcsak az ismeretközlés céljából tette ezt, hanem azért is, hogy mintát adjon hallgatóinak a középiskolai tanítás e sajátos módszerének elsajátításához: „Az előadásmódban arra törekedtem – írja -, hogy példát adjak a középiskolai tanításra.”⁵⁷

Erdélyi professzorok előadásának más szerepet is szánt: a példaadáson, a formai sajátos megfigyeltetésén túl sok hiányzó ismeretet is közölt. Az egyetemi szemináriumok egy régi sajátossága bukkan itt újra elő: sok esetben az előadásokból kimaradt tényanyagot itt közölték pótlólag a tanárok. Erdélyi László ugyanis ezt írja: „...igyekeztem *pótolni* a magyar államtörténeti *rendes egyetemi előadást*, mely az I. félévben *hiányzott*.”⁵⁸ Ez a rövid utalás is elegendő, hogy felfigyeljünk Kármán Mór évtizedekkel korábban megfogalmazott igényének helyességére. Szerinte ugyanis a középiskolai tanárképző intézet egyik feladata, hogy rendszerezze, a tanárképzés szempontjai szerint logikus sorba szedje az egyetemi előadásoknak a „tanszabadság” jegyében felkínált meglehetősen összefüggéstelen halmazát. A legtöbb esetben ez úgy valósult meg – s ezt Erdélyi professzor példája is igazolja -, hogy a tanárképzői gyakorlatokon a leendő középiskolai tanároknak multhatatlanul szükséges szaktárgyi ismeretanyagot pótolták a professzorok.

A matematikai és természettudományi tárgyak esetében a feladatmegoldás és a kísérletezés alkotta a szemináriumi gyakorlatok magvát. Így történt ez a Kísérleti természettani Intézetben tartott „Laboratoriumi gyakorlatok” és a „Bevezetés az előadási kísérletezésbe” című gyakorlati tárgyak esetében is. A tanrendből tudjuk, hogy mindkettőt tanárjelöltek számára tartották. Arról viszont már a vezető tanár beszámolója

⁵⁵ Lásd: Győrffy István Schneller Istvánnak címzett, 1922. július 28-án kelt jelentése. O.L. idézett iratanyag.

⁵⁶ Lásd: Az átmenetileg Budapesten működő Kolozsvári m.kir. Ferencz József Tudományegyetem és a Pozsonyi m.kir. Erzsébet Tudományegyetem Tanrendje az 1919-20. tanév I-II. felére. Bp. 1920.

⁵⁷ Dr. Erdélyi László Schneller Istvánhoz intézett jelentése. Kelt: 1922. szeptember 20. O.L. idézett iratanyag.

⁵⁸ U.o.

értésít bennünket, hogy *Pogány Béla*, a kísérleti fizika professzora helyett *Szigyártó Irén* tanársegéd vezette a gyakorlatokat. A résztvevők száma igen csekély volt: az elsők mindössze ketten, az utóbbin pedig négyen vettek részt. A cél kifejezetten a jövőendő élethivatásra való felkészítés volt. „A középiskolai oktatásban előforduló kísérleteket – írja a gyakorlat vezetője – önmaguk állították össze és mutatták be, lehetőség szerint egyszerűen és primitíven. Így a mágnességi alapjelenségeket, a földmágnesség horizontális komponensének meghatározását, az elektromos alapjelenségeket, az áram hő. Fény mágnes, elektromos hatásait, az elektrolitikus jelenségeket.”⁵⁹

Kifejezetten tradicionális „tudós tanár” eszménye rajzolódik ki *Horger Antal* nyelvészprofesszor jelentéséből.⁶⁰ A tanárképzői gyakorlatok, szemináriumok funkciójának többféle értelmezését sejteti a beszámoló első mondata, melyben Horger a „tanárképzés céljából tartott „Nyelvészeti gyakorlatok” című előadásá”-ról beszél.⁶¹ Később viszont már arról tudósítja a tanárképző igazgatóját, hogy a hallgatókkal – saját kérésükre – finn fordítási gyakorlatokat végeztetett és bibliográfiai ismereteket közölt velük: „Bevittem az órákra és bemutattam nekik a fontosabb magyar nyelvészeti munkákat (szótárakat, nyelvtanokat, monographiákat) és rendszeresen olvashattam velük a magyar nyelvészeti folyóiratoknak újonnan megjelent füzetét.” A középiskolai tanárképzés feladatait ezúton vélte megvalósíthatónak. „Különösen az utóbbira vettem nagy hangsúlyt – hangoztatja Horger Antal -, mert nézetem szerint csak az a középiskolai tanár nem veszíti el a szaktudományával való kontaktust, aki rendszeresen olvassa a szaktárgyai körébe tartozó tudományos folyóiratokat. Ehhez azonban már egyetemi hallgató korokban kell hozzászoktatni a leendő tanárokat.”⁶²

Hasonlóképpen a tudósképzés dominanciáját érzékeljük *Márki Sándor* professzornak, a tanárképző intézet közép- és újkori történeti szemináriumának éves munkájáról szóló beszámolóját. Ez a rendkívül aprólékos jelentés még a hallgatók koncentrált munkáját megnehezítő tényezőkről, az elképesztő hiányosságokról is meggyőző képet fest: „Szegedre a seminarium mindenből kifosztva jött át, és csak a felolvasásairól, előadásairól szóló jegyzőkönyvek 4 füzetét hozhatta magával” a professzor. „A seminarium azonban 1921. október 13-án minden nélkül is megkezdte működését, az egyetemen és a tanárképzőben 684-ik, Szegeden az 1. Előadással. Még helyiségünk sem lévén, a munkatervet és a dolgozatokat első alkalommal a tanár magánlakásán beszéltek meg, október 20-án pedig Sebestyén Károly tanár úr szíves kalauzolása mellett egész délutánt szántunk a Somogyi Könyvtár történelmi gyűjteményei megtekintésének, hol bemutattam a jelentkezőknek az ott meglévő monumentákat, melyeknek fölhasználásával tudományos munkát végezhetnek.”⁶³ A munka megkezdését Márki Sándor saját könyvtárának közrebocsátásával tett lehetővé.

⁵⁹ Szigyártó Irén tanársegéd 1922. július 7-én kelt Schneller Istvánhoz intézett beszámolója. O.L. idézett iratanyag.

⁶⁰ Horger Antal 1922. július 9-én kelt, Schneller Istvánhoz címzett jelentése. O.L. idézett iratanyag.

⁶¹ U.o. Saját kiemelésem.

⁶² U.o.

⁶³ Márki Sándor professzor 1922. július 4-én kelt, Schneller Istvánhoz intézett beszámolója. O.L. idézett iratanyag.

A középiskolai tanárképző intézet 1921/22. tanévének két szemeszterében *pedagógiai* gyakorlatok is folytak. (A tanrendben a „pedagógiai seminarium” elnevezés szerepel, de *Schneller István* beszámolójában a fenti elnevezést használja.) ha a vallás- és közoktatásügyi miniszter számára készített beszámolót olvassuk, tanúi lehetünk annak a minden nehézséget legyűrő erőfeszítésnek, mellyel – a többiekhez hasonlóan – a pedagógiai szeminárium vezetője és hallgatói munkához láttak. Mindezen túl Schneller professzor életmódjának bizonyos fokú átformálódását is dokumentálja ez a beszámoló. A pedagógia kolozsvári professzorának ugyanis – mint azt az előzőekben bemutattuk – korábbi meggyőződése az volt, hogy az egyetemi szemináriumok kizárólag a tudósképzés szempontjait tarthatják szem előtt. A gyakorlati életre való felkészítésnek, a tanári pályához szükséges gyakorlati módszertani ismeretek közlésének – Schneller szerint – nincs helye az egyetemen.⁶⁴ Arra a középiskolán szervezett ún. „gyakorlati tanárképző” (más néven szeminárgimnázium) szolgál. Ez az intézménytípus azonban nem honosodott meg, s így a század elejétől a kolozsvári – és később a szegedi – középiskolai tanárképző intézet pedagógiai szemináriumában sok gyakorlati tudnivalóval is megismerkedtek a hallgatók. Lássunk erre példát!

Schneller beszámolójából tudjuk, hogy a tanárképző pedagógiai szemináriumának gyakorlatai az első félévben „didaktikai, módszertani jellegűek voltak”.⁶⁵ Ezek szerint „az egyes résztvevők feladata az volt, hogy saját fő szaktárgyuknak a középiskolai tananyagon belül való nevelői jelentőségét értekezésükben tüntessék fel, s mutassák ki azt, hogy e szaktárgy miképpen kezelendő a középiskolában.”⁶⁶

A gyakorlatok vezetője nagy súlyt fektetett arra, hogy a hallgatók tantárgyukat a nevelési cél szempontjából értékeljék. Kiemelt szempontként kezelték a növendékek lelki fejlettségét – Schneller ezzel is bizonyította, hogy pedagógiájának egyik alappillére a gyermekek személyiségének megismerése.⁶⁷

A pedagógia professzora ezt az elvet tanárképzői szemináriumán is érvényre juttatta: saját szerepét a közvetlen utasítások helyett az indirekt, tanácsadói magatartás jellemezte.

A gyakorlati órák menete Schneller szemináriumában a következőképpen alakult:

1. A értekezés írója felolvassa dolgozatát, majd
2. Önkritikát mond.
3. Az előre kijelölt bíráló előadja kritikai megjegyzéseit,
4. Melyhez a többi résztvevő észrevételeket fűz.
5. Az ezzel járó vitát a vezető tanár fejezi be összefoglaló és kiegészítő értékelésével.

A második félévben Herbart „Allgemeine Pädagogik...” című művét elemezték hallgatói referátumok alapján. Ekkor már – mint látjuk – ismét az elméleti pedagógiai képzés színterévé lett a tanárképzői szeminárium. Fontos mozzanat, hogy Schneller az általa sokszor és hevesen kritizált *Herbart* művét választotta feldolgozandó témának. Fő törekvése a szerző gondolatainak pontos analizálása, a herbarti eszmevilágba való

⁶⁴ Lásd: Schneller „Az egyetemi tanulmányozás feladata” című tanulmányát, melyet 1897-ben írt, s amely 1900-ban jelent meg a *Paedagogiai dolgozatok* első kötetében. Hornyánszky, Bp. 1900. 123-176.p.

⁶⁵ Schneller István 1922. július 8-án kelt, a vallás- és közoktatásügyi miniszternek címzett beszámolója az 1921-22. tanévben lefolytatott pedagógiai gyakorlatokról. O.L. idézett iratanyag.

⁶⁶ U.o.

⁶⁷ V.ö. U.o.

„beleélés” elősegítése volt: „Az ismertetésnél a fő súlyt az anyag logicumára, s így annak világos összefoglalására és megértésére fektetem.”⁶⁸

A gyakorlati tanárképzés helyzete az átköltözés után

A tanárjelöltek gyakorlati képzése Kolozsvárott 1917-1919-ig a tanárképző intézet reform-középiskolájában magas színvonalon, nagyfokú szervezettséggel folyt. A hallgatók gyakorló évüket a Schneller által megálmodott iskolatípus falai között tölthették. Szegeden gyökeresen más volt a helyzet.

Az egyetem – és így a tanárképző intézet – elveszítette gyakorlóiskoláját. Menyhárt Gáspár rektor az egyetem ötven esztendő fennállásának jubileuma alkalmából, 1922-ben a következő kérést intézte a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez: Legyen szabad arra kérni Excellentiádat, méltóztassék lehetővé tenni, miszerint a jubileum napján jelenjék meg az a két kormányrendelet, amelyekkel egyetemünk két – a régi időktől megvolt, most szünetelő vele kapcsolatos intézménye: az ügyvédi és bírói vizsgáló bizottság és a bölcsészettudományi karhoz tartozó *gyakorló iskola* életre keltetnek.”⁶⁹ A rektor kérése nagyon sokáig nem talált meghallgatásra: az egyetem évtizedekig nem kapott újra gyakorlóiskolát.

A Baross Gábor Gimnázium (korábban főreáliskola) csak 1941. július 1-jétől lett a középiskolai tanárképző intézet gyakorlógimnáziuma. Ezt megelőzően két évig „gyakorló jellegű” iskolaként működött, de a korábbi években is folyt itt gyakorlóéves tanárjelöltek képzése.

Az iskolában folyó tanárképzésre vonatkozó legkorábbi feljegyzés 1924-ből való. A kultuszminiszter a következő levelet intézte a szegedi m.kir. Állampénztárhoz: „Utasítom a m. kir. Állampénztárt, hogy Deli Géza szegedi állami főreáliskolai igazgató és Plisy Géza r. tanár részére az 1923/24. tanév első felében dr. Radó Tibor gyak. Tanárjelölt vezetéséért egyenként tizenötezer (15000-15000) Korona vezető tanári tiszteletdíjat... fizessen ki... Budapest, 1924. évi február hó 25. A miniszter rendeletéből: Dr. Kőrösi László sk. miniszteri osztálytanácsos.”⁷⁰

Az áttelepülés utáni években a tanárjelöltek a gyakorlóévet bárhol eltölthették abban az esetben, ha az adott középszintű iskola „mind tárgyi (felszerelés, könyvtár), mind személyi tekintetben (igazgató és vezető tanárok) megfelelő biztosítékot nyújt a jelöltek eredményes kiképzésére.”⁷¹ A miniszter a tankerületi főigazgatósághoz intézett leiratában szorgalmazta, hogy a főigazgató hasson a középiskolák igazgatóira: különös gonddal figyeljék a jelöltek képzését. Az iskolaigazgató feladata, hogy „a jelölt az ő vezetése és felügyelete mellett tanulmányozza a középiskolai törvényeket, tanterveket, utasításokat és rendeleteket, melyeket gyakorlati működése folyamán szüksége lesz”. A vezető tanár pedig ügyeljen arra, hogy a gyakorlóéves „csak kellő számú hospitálás után, az új esztendő követő időszakban bízassék meg gyakorlati tanítással, anélkül azonban,

⁶⁸ U.o.

⁶⁹ Menyhárt Gáspár rektor 1922. május 17-én kelt, Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszternek címzett levele. O.L.K. 636.1922. 126. cs. 11. tétel. Saját kiemelésem.

⁷⁰ Cs.m.l. A Szegedi tankerületi Főigazgatóság iratai.

⁷¹ Haller István kultuszminiszter leirata. Kelt: 1920. szeptember 11. Cs.m.l. A Szegedi tanker. Főig. iratai.

hogy a jelöltet tanára magára hagyná...” éppen akkor, mikor hibái és erényei legszembevetőbbben jelentkeznek.⁷²

A gyakorlóév irányítása, a jelöltek beosztása terén meglehetősen kusza állapotok uralkodtak ebben az időszakban. Egyes tanárjelöltek közvetlenül a középiskoláknál jelentkeztek tanítási gyakorlatra, mások a tanárképző intézethez vagy a tankerületi főigazgatóságához, esetleg egyenesen a minisztériumhoz nyújtották be kérelmüket. Ezért a kultuszminiszter a vidéki tankerületi főigazgatóságokat bízta meg a szervezési feladatok lebonyolításával, rajtuk keresztül tartott fenn kapcsolatot a középiskolák igazgatóival és vezető tanáraival is. Ilyen értelmű utasítást kapott a szegedi tankerület főigazgatója, Lippay György is.⁷³

A tanárjelöltek gyakorlóévének szervezésére és irányítására a fennmaradt dokumentumok tanúsága szerint a bemutatott időszakban az egyetem mellett működő középiskolai tanárképző intézetnek vajmi kevés befolyása volt. Ehhez járult még az a tény, hogy a tanárképző intézeti tagság – mint arra korábban utaltunk – egészen az 1924. évi XXVII. t.c. életbe lépéséig *nem volt kötelező*.

A tanárképző – a rekonstruált helyzetkép alapján vélhetően – igencsak laza szervezeti keretek között működött a Szegedre települt kolozsvári egyetemen. A professzorok, a szemináriumi gyakorlatokat vezető tanárok *személyes hatása* azonban minden bizonnyal életreszóló indítást adott a pedagógus hivatásra készülő fiatal tanárjelölteknek.

Egy korszak lezárul

Az 1921/22. tanév második félévének végén lezárult egy korszak az egyetem életében. Schneller István – aki a pedagógia tanszék élén 1895-től, a tanárképzőn pedig 1906 óta állott – ekkor fejezte be tanári működését. A hetvenöt esztendő professzor, noha még teljes szellemi frissességnek örvendett, nyugdíjaztatását kérte. Ebben feltehetően közrejátszott az a tény, hogy lakhelye az egyetem székhelyétől távol, Budán volt. A vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézett lemondó nyilatkozatában így fogalmaz: „e lemondásom beadására az a kényszerhelyzet kötelez, amely nem engedi meg, hogy a Kolozsvári egyetemmél Szegedre kerülő tanárképzőt e székhelyére magam is kövessem. Huszonkét havi várakozás után végre kaptam Budapesten lakást. Mint 75 éves kell, hogy nyugalomba való vonulásom helyével is számoljak. Nem az Alföldön, hanem a hegyvidéki Budán kívánok nyugalomba vonulni. Kétszeri költözködést (Szegedre és vissza) anyagi viszonyaim nem engednék meg, valamint azt sem, hogy családomtól elváltan külön vezessek háztartást Szegeden.”⁷⁴

Pedagógiaprofesszori működését a bölcsészkar tanácsa továbbra is – egy esztendeig – kívánatosnak tartja. Schneller azonban ezt a „kegyelmi évet” nem fogadja el, a következő két szemeszterre szabadságot kér. Majd 1923. szeptemberében végleg nyugalomba vonul.

A „kegyelmi év” Schneller kifejezése, s ez megbántottságot sejtet. A dokumentumok egy személyes ellentétéről tanúskodnak, mely közte és a nem sokkal

⁷² U.o.

⁷³ Lásd a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1922. április 3-án kelt leiratát. Cs.m.l. A Szegedi Tanker. Főig. iratai.

⁷⁴ Schneller István 1922. aug. 23-án kelt folyamodványa Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. O.L.K. 636. 1923 159. vs. 12. tétel. 26 321.

korábban a nyelvészeti tanszékre kinevezett Horger Antal között alakult ki. Horger ugyanis nem szavazott Schneller professzori státusának meghosszabbítására. Kifogásolta az idős professzor – úgymond – „hazafiatlan” magatartását, s azt a kijelentését, miszerint „...én még most is szeretettel gondolok Kunfi Zsigmondra”. A kar nem foglalt állást az ügyben, s ez Schnellert mélységesen megbántotta. Erről tanúskodnak a miniszterhez intézett sorai: „Professzori működésemtől, nevezetesen az egyetemi ifjúságtól való nehéz elválásomat megkönnyíti nekem az a kar, a mely további működésemet a ministeriumi intentio ellenére és a többi karok eljárásától eltérőleg *csak egy* – hogy úgymondjam – *kegyelmi évre* szállította le, s mely egyik kartárs részéről emelt azt a *vádat*, hogy további működésem az egyetemre, s nevezetesen az ifjúságra nézve káros hatású lehet, felháborodottan nem utasította vissza...”⁷⁵

Nyugdíjaztatása után már egyre kevesebbet publikált. Utolsó esztendeiben már egészsége is meggyengült. Hosszú és tevékeny életének fonala 1939-ben szakadt meg.

Pukánszky Béla

Megjelent:

In: Micheller M.: Fejezetek a pedagógusképzés történetéből. MTA Szegedi Területi Bizottsága, Szeged, 1990. 45-89.

⁷⁵ Schneller István 1923. aug. 3-án kelt, Klebelsberg Kunó miniszterhez címzett kérvénye. O.L. idézett csomó és tétel, 113-157. A.sz. Lásd még a bölcsészkar 1922. szeptember 28-án tartott III. rendes ülésének jegyzőkönyvét. Cs.m.l. VIII/5. 2. Doboz. 108/1922-23.